

13. Там само, спр. 1263, арк. 9.
14. Там само, спр. 54, арк. 34.
15. Индустриализация СССР. Документы и материалы. 1926 – 1928 гг. – М., 1969. – С. 98–99.
16. Там само. – С. 106.
17. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 11, спр. 3213, арк. 12.
18. Там само, ф. 1, оп. 2, спр. 107, арк. 130.
19. Там само, ф. 34, оп. 11, спр. 3271, арк. 41.
20. Там само, ф. 1, оп. 3, спр. 57, арк. 68.
21. Там само, арк. 78.
22. Индустриализация СССР... – С. 155.
23. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 13, спр. 3593, арк. 42.
24. Айнгорн М.Я. Вопросы привлечения иностранной технической помощи // Хозяйство Украины. – 1928. – №5. – С. 71–86.
25. Рационализация промышленности СССР. – М., 1928. – С. 447–449.
26. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 13, спр. 3593, арк. 267.
27. Там само, оп. 10, спр. 20, арк. 4.
28. Там само, спр. 21, арк. 5.
29. Там само, спр. 32, арк. 12.
30. Индустриализация СССР... – С. 498.
31. ЦДАВО України, ф. 34, оп. 13, спр. 1672, арк. 62.

Аннотация

Раскрываются формы и методы взаимодействия УССР с западными странами в научно-исследовательской и технической сферах в 1920-е годы.

Ключевые слова: УССР, западные специалисты, научно-технические связи, служебные командировки, новые технологии.

Annotatin

The article deals with forms and methods of interaction between USSR and Western countries in scientific-research and technical fields in 1920th years.

Keywords: USSR, western specialists, scientific-technical interaction, official missions, new technologies.

Жанна Іщенко

(Київ)

ПОЛЬСЬКИЙ АСПЕКТ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ НАПОЛЕОНА

(1807-1812 РР.)

Досліджуються дипломатичні дії французького уряду у герцогстві Варшавському

та Великому князівстві Литовському, спрямовані на забезпечення прихильності з боку місцевого населення до наполеонівських ідей.

Ключові слова: дипломатичні дії, герцогство Варшавське, Велике князівство Литовське, Наполеон.

В сучасному суспільстві актуальним було і залишається створення позитивного іміджу очільників держави і його окремих представників. В цьому контексті особливий інтерес становить вивчення особливостей дипломатичного курсу Наполеона на теренах колишньої Речі Посполитої.

Напередодні 1807 р. вся континентальна Європа опинилася під контролем Наполеона. Після поразки російської армії під Фрідландом 14 червня 1807 р. Олександр I був змушений почати перемовини з французьким урядом результатом яких стало укладання 7 липня 1807 р. у Тільзіті франко-російського мирного договору. Військові дії було припинено. Наполеон з дипломатичних міркувань повернув Пруссії захоплені французами території за винятком польських земель, приєднаних після 1772 р., і областей Лужицької Сербії (округ Котбус у Лаузиці), які відійшли Саксонії. З польських земель, вилучених у Пруссії було створено Варшавське герцогство, підпорядковане королю Саксонії. Нове державне утворення протягом 1807-1812 рр. стало плацдармом для посилення французького контролю у регіоні. Під протекторатом Пруссії і Саксонії було поновлено «вільне місто» Данцінг. Росія отримала Білостокську область (раніше належала Пруссії). Незважаючи на те, що формально Тільзитський мир був вигідний Росії, імперією поповзли чутки про принизливі для Петербургу умови. Англія вбачала в існуванні мирного договору загрозу своїм інтересам. [6]. Дотримуючись офіційного дипломатичного курсу на встановлення добросусідських взаємин з Петербургом Наполеон після розгрому Австрії у 1809 р. зробив щедрий подарунок Олександрові I, передавши йому м. Тернопіль та тернопільську область. В цьому ж контексті Франція сприяла Росії в отриманні Фінляндії і території сучасної Білорусії.

Особливості дипломатичного курсу Наполеона досліджено у працях П. Ланфре [9]. В. Дрію проаналізував методи втілення східного зовнішньополітичного вектору французької дипломатії доби Наполеона [8]. Е. Буржуа, вперше у французькій історіографії, відкидає ідею про Наполеона-миротворця, який діяв у відповідності до міжнародних викликів [7].

На підставі вивчення опублікованих джерел, опрацювання досліджень попередників, авторка статті поставила за мету проаналізувати процес формування

пронаполеонівських настроїв на колишніх територіях Речі Посполитої.

Повертаючись до факту створення нової держави на мапі Європи – герцогства Варшавського, потрібно звернути увагу на те, що його підвалини були закладені Наполеоном ще в 1806 р. Саме тоді саксонський курфюрст отримав від французького імператора титул короля. Як великий герцог Варшавський Фрідріх Август II отримав ім'я Августа III. Цей факт та укладений раніше Рейнський союз підпорядковували Саксонське королівство безпосередньо Наполеонові. Після створення герцогства Варшавського у Варшаві в 1807 р. було опубліковано його Конституційний статус. Право на престол мали лише члени саксонської династії. Державна рада складалася з п'яти міністрів (юстиції, фінансів і поліції, внутрішніх справ і сповідань, військового) і мала керуватися королем або призначеною ним особою. Двопалатний Сейм не мав законодавчої ініціативи і мав збиратися у Варшаві двічі на рік за вимогою короля. Сенатори (6 єпископів, 6 воєвод, 6 каштелянів) обиралися довічно за призначенням короля і могли разом з ним відмінити постанови палати депутатів. Лише королю належало право розпускати палату депутатів (складалася з 60 членів, призначалася сеймиками терміном на 9 років; кожні 3 роки склад мав оновлюватися на третину). Для налагодження місцевого управління було створено шість департаментів на чолі з перфектами і супрефектами. Кодекс Наполеона став законодавчим документом. Романтичний аспект взаємин Бонапарта з М. Валевською у появі Варшавського герцогства заслуговує окремого дослідження, хоча бажання зачарованого імператора порадувати кохану цілком імовірно. Французький уряд, опікуючись Варшавським герцогством, 14 жовтня 1809 р. передав у його володіння (за Шьонбрунським мирним договором між Австрією та Францією) Західну Галичину (колишні австрійські території).

Створення Наполеоном протягом 1807-1808 рр. національної польської армії сприяло піднесенню патріотичних настроїв у Варшаві. Новостворена армія мала фінансуватися Варшавським герцогством, а польські військові частини, які ввійшли до складу наполеонівської армії – французьким урядом. За наказом французького імператора в 1811 р. у Варшавському герцогстві було сформовано додатково 14-ти тисячне військо і міліція (18 тис. осіб). На початку 1812 р. польське військо Наполеона налічувало понад 85 тис. вояків [6].

На територіях, котрі після поділів Речі Посполитої відійшли до Австрії, державною мовою стала німецька. Селяни скористалися ліберальними реформами Йосипа II й звільнилися від кріпацтва. Використання прогресивних методів землеробства та внутрішня політика австрійського уряду призвели до збагачення шляхти. Всі

християнські конфесії отримали рівні права. Імператор Франц I у 1806 р. повернув єпископу Перемишля звання митрополита Галичини. Для майбутніх священників у Львівському університеті було відкрито курси русинської (української) мови [6]. Суттєве покращення становище русинів (українців) в австрійській імперії пояснює їхнє негативне ставлення до польського закликати позбавитися австрійського панування.

Соціальна картина на територіях, приєднаних до Росії, не змінилася: шляхта зберегла панівне становище, а селяни лишилися кріпаками. Пруський уряд усунув польських чиновників від керівництва. Польські військові були прийняті до пруської армії. Конфісковані державні землі передавалися німецьким селянам. Шляхта не отримала урядової підтримки. Єврейське населення було позбавлено кагалу (єврейський суд). З 1797 р. на приєднані території поширювалася дія пруського законодавства. Становище селян не зазнало суттєвих змін. Частина скористалася можливістю іммігрувати до Литви [6].

Таким чином, на колишніх територіях Речі Посполитої об'єктивні причини для про наполеонівських настроїв були у польської шляхти в Австрії та Пруссії. Положення Кодексу Наполеона про рівність могли залучити на бік Франції селянство в Росії.

Незважаючи на те, що наполеонівська доба у Варшавському герцогстві тривала лише 8 років (з 1807 по 1815 р.) поляки вбачили в особі Наполеона надію на відновлення польської державності. Е. Дріо повідомляє, що Польща на початку XIX ст. «була налаштована більш про наполеонівські ніж Франція» [10, с.7]. Настрої польських патріотів після поділів Речі Посполитої передані Ф. Карпінським у «Плачі Сармата над гробом Зігмунда Августа». Поет наголошує, що поляки втратили свою сутність, що «навіть їхній слід намагаються стерти», що колишня велична держава «від моря до моря, не має тепер землі навіть для власної могили», а поляки мають на могилі Зігмунда Августа скласти «непотрібні віднині шаблю і надію» [12, с.33]. Контекстуально його слова близькі до слів імператора Павла I під час його відвідин Т. Костюшка у петербурзькій в'язниці «Забудь про вітчизну, її спіткала доля багатьох інших держав, від яких лишилася лише пам'ять» [11, с. 297]. Зауваження імператора стало одним з приводів появи польських легіонів, існування яких нерозривно пов'язане з участю поляків у наполеонівських війнах.

Наступним кроком у формуванні позитивного іміджу Наполеона на території колишньої Речі Посполитої стало створення за сприяння Франції герцогства Варшавського у 1806 р., польської армії та адміністрації. Ці факти наочно продемонстрували бажання французького уряду відродити Польщу. У листопаді 1806 р. Ю. Вибицький у Відозві до поляків закликає їх служити вірою і правдою «великому і

непереможному» Наполеону, «довести готовність віддати життя за свободу батьківщини» як це зробили польські легіонери в наполеонівській армії [12, с.36]. Популярність Бонапарта зростала – на початку XIX ст. на території колишньої Речі Посполитої утвердилася ідея, що «за порухом руки Наполеона знову об'єднуються Вітчизна і Корона», його зображення прикрашали медалі, архітектори створювали на честь французького імператора тріумфальні арки, а літератори опоетизовували образ французького імператора, порівнюючи з Юпітером та Марсом. Загальноєвропейський романтизований образ «демократичного і геніального месії, правителю з народу і для народу» [10, с. 163] набув подальшого розвитку у творчості А. Міцкевича, який згодом передав настрої польського суспільства від приходу Бонапарта до Польщі:

Хватает молодежь оружье в жажде битвы,
А женщины творят с надеждою молитвы,
Все шепчутся в слезах, с восторгом умиленным:
«С Наполеоном Бог, и мы с Наполеоном» [4].

На переконання С. Мусієнко «Саме Міцкевич створив у польській літературі культ Наполеона, тому що щиро вірив, що наполеонівські війни принесуть Польщі бажану волю» [5, с. 191].

Необхідність вирішення шерегу питань, пов'язаних з новим політичним становищем у 1812 р. стала причиною збору сейму, головною метою якого було проголошення акту «Про відтворення та незалежність давнього Польського королівства» [2, с. 62]. Поява документу була прихильно сприйнята поляками на території Австрії, Пруссії та Росії. Депутати сейму, сподіваючись на підтримку Наполеона, відправили до нього у Вільно делегацію на чолі з Ю. Вибицьким. У ситуації, що склалася Наполеон, дотримуючись офіційного дипломатичного курсу Франції, намагався з одного боку зберегти дружні стосунки з австрійським двором, а з іншого – не дати приводів для хвилювання Петербургу. Російський двір систематично запевнявся у відсутності будь-яких намірів відродити Польщу. Ще за два роки до згаданих подій, у відповіді на дипломатичну ноту російського уряду щодо польського питання зазначено, що «імператор не лише не бажає допускати думки про відновлення Польщі, котра знаходиться поза межею його інтересів, але він готовий сприяти імператору Олександрю у здійсненні всіх заходів, котрі могли б знищити згадку про неї у її населення... Його величність згоден щоб слова «Польща» і «поляки» не лише зникли б з усіх політичних дворів, але навіть з історії.» [2, с. 87]. Дотримуючись цієї дипломатичної легенди Наполеон уникнув використання небажаних слів у назві новоствореного Варшавського

герцогства.

Політичні європейські реалії пояснюють офіційну відповідь Наполеона варшавським депутатам у Вільно 1812 р. Запевняючи їх у своїй прихильності він нагадує, що вже підтвердив «імператору австрійському недоторканість його володінь» і не підтримає «нічого, щоб могло порушити його...володіння... в.... Польщі». Наполеон радить «Нехай Литва, Самоготія, Вітебськ, Полоцьк, Могильов, Волинь, Україна, Поділля надихаються духом великої Польщі і Провидіння благословить ваші починання успіхом. Я винагороджу вашу відданість всім, що може від мене... залежати» [3]. Таким чином, стає зрозумілим, що Варшава сподівалася отримати французьку підтримку до проголошення ними незалежності, натомість Наполеон не бажав порушувати дипломатичну рівновагу до повстання Польщі.

З іншого боку, дбаючи про дотримання французьких інтересів, для збереження контролю у Варшавському герцогстві імператор призначив французьким послом у Варшаві абата де-Прадта. Церковний сан мав забезпечити йому прихильність з боку місцевого населення, головним його завданням було так вести справи, щоб у вирішальний момент вся Польща була б «на коні». Призначаючи де-Прадта на посаду Наполеон наголосив «... я призначав вас не для того, щоб відправляти там церковну службу. Потрібно тримати в руках велику державу... Приглядайте за жінками, - вони мають велике значення в країні. Доведіть поляків до захоплення, але не до безумства» [1, с. XXVIII]. Імператорська інструкція новому послу наочно ілюструє справжні завдання французької дипломатії в регіоні: формування позитивного ставлення до Франції, встановлення повного контролю над суспільною думкою та ситуацією в Варшавському герцогстві. Цікавим є зауваження Наполеона щодо можливості використання представниць впливових шляхетських родів у контексті дипломатичної місії де-Прадта.

Ф. Кудрінський, повідомляє, що Наполеон 11 липня 1812 р., під час свого перебування у Вільно, зустрівся з представниками литовського князівства. Імператор пообіцяв їм своє сприяння у майбутньому і вимагав від них фінансової підтримки та забезпечення французької армії провіантом і фуражем. Декретом Наполеона від 1 липня 1812 р. в Литві було введено Тимчасовий уряд. Головний комітет складався з сімох членів та одного секретаря. Згідно з Положенням про комісії: комісія ділиться на сім комітетів або відділів, котрі очолюються особами, призначеними імператорським указом [1, т. 1, с. 132]. Для управління Віленської, Гродненської, Мінської і Білостоцької губерній було створено окремі комісії у складі трьох осіб на чолі з інтендантом. Комісії підпорядковувалися комісії Тимчасового литовського уряду. Адміністрації повітів – під

перфекту. Місто Вільно – меру або президенту, чотирьом радникам і муніципальній раді (12 осіб). «Означена адміністрація мала завідувати маєтками, що належали місту, здійснювати нагляд над благодійними закладами і муніципальною поліцією» [1, т. 1, с. 133]. Віленський департамент не має права самостійно встановлювати зв'язки з герцогством Варшавським. Політичні взаємини мали здійснюватися лише «через посередництво Тимчасового уряду» [1, т. 1, с. 138].

Аналізуючи подані документи, видані К. Воєнським, можемо зазначити, що Наполеон не був зацікавлений у можливості встановлення прямих політичних взаємин між герцогством Варшавським та великим князівством литовським. Політичний діалог міг здійснюватися лише під французьким наглядом. Цей факт вказує на зацікавленість Франції у існуванні маріонеткових держав у регіоні, що дозволило б через залежні уряди контролювати землі колишньої Речі Посполитої.

Незважаючи на чіткий розподіл обов'язків у тимчасовому литовському уряді його діяльність виявилася малоефективною для забезпечення потреб армії Наполеона. Французький дипломат де-Марбо зазначив: «Необхідність підтримувати порядок на територіях, зайнятих нашими військами, змусила імператора запровадити посади перфектів і підперфектів, на котрі було обрано освічених поляків. Але службова діяльність цих осіб не принесла жодної користі. Цілковита байдужість литовських поляків була спричинена головним чином тим, що всі ... поляки, постійно говорячи про свободу, тримали своїх селян у ... тяжкому рабстві. Великі землевласники боялися, що французи їх звільнять, а тому... трималися сторони російського уряду, який обіцяв їм не порушувати їхніх землевласницьких прав» [2, с. 88] Отже, серед литовської шляхти зміцнювалися небезпечні для Наполеона проросійські настрої. Власні майнові інтереси важили тут більше ніж шляхетні розмови про свободу і загрозові для землевласників ідеї про рівність і свободу з Кодексу Наполеона.

Незважаючи на фактичну заборону, закріплену на законодавчому рівні, варшавські конфедерати сподівалися повернути землі Литовського князівства до складу відновленої Польщі. Рада варшавської генеральної конфедерації прийняла відозву до урядової комісії у Вільно з пропозицією возз'єднання. 14 липня 1812 р. у Вільно у кафедральному костюлі було проголошено акт про об'єднання «в одне політичне ціле розділених частини Польщі і великого князівства литовського» і повернення «древній вітчизні ... свободи і володіння» [1, т. 1, с. 103]. Населення з радістю сприйняло проголошення Акту приєднання мешканців великого князівства литовського до генеральної конфедерації польського королівства. З цієї нагоди у Вільно того ж дня було влаштовано бал у домі

імператорського ад'ютанта графа Л. Паца, на якому був присутній Наполеон. Будівлю прикрашали транспаранти з зображенням і символами імператора [1, т. 1, с. 258-259]. Присутність французького імператора може вказувати на корекцію планів Наполеона щодо відновлення та ролі Польщі в Європі.

21 липня 1812 р. тимчасовий уряд великого князівства литовського звернувся до населення Білої Русі з закликом приєднатися до конфедерації тому, що «Пов'язані з вами кровним зв'язком, ми завжди вважали себе одним з вами народом, незважаючи на політичне роз'єднання» [1, т. 1, с. 107]. Таким чином, майже всі землі колишньої Речі Посполитої отримали офіційне запрошення до участі у відновленні Польщі та підтримки гаранта свободи Наполеона.

Підсумовуючи зазначимо, що зміна політичної ситуації в Європі на початку 1807 р. на користь Франції, дозволили Наполеону ініціювати створення Варшавського герцогства, яке протягом 1807-1812 рр. стало ареною для поширення французького впливу на територіях колишньої Речі Посполитої. Дипломатичні дії французького уряду щодо розвитку герцогства Варшавського забезпечили прихильність з боку місцевого населення до наполеонівських ідей. Необхідність контролю за політичною ситуацією та використання матеріальних і людських ресурсів регіону для забезпечення французького війська сприяла реанімації Великого князівства Литовського. Обмеження політичних прав Варшавського герцогства та Литовського князівства вказують на незацікавленість Франції у посиленні новостворених державних утворень. Зміна політичної ситуації напередодні вторгнення до Російської імперії спричинила фактичне благословення Наполеоном Акту приєднання мешканців великого князівства литовського до генеральної конфедерації польського королівства. Території сучасної Білорусії мали важливе значення для втілення військових планів Франції.

Джерела та література

1. Военский К. Акты, документы и материалы для политической и бытовой истории 1812 года в 3 т. [Текст] / К. Военский.- СПб.: [тип. А. Ф. Штольценбурга], 1909, 1911, 1912.- 1808 с. – [Сборник Императорского Русского исторического общества. – Т. 128, 133, 139].
2. Корнилов И.П. Князь Адам Чарторыйский [Текст] / И.П. Корнилов. – М., 1869. – 100 с.
3. Кудринский Ф.А. Отечественная война 1812 года. [Текст] / Ф.А. Кудринский. – Вильна: [тип. А.Г. Сыркина], 1912. – 68 с
4. Мицкевич А. Пан Тадеуш / А. Мицкевич. – Минск: Мастацкая літаратура, 1997. – 204 с.
5. Мусиенко С.Ф. Миф Наполеона в русской и польской прозе XIX в. [Текст] / С.Ф. Мусиенко // Миф Европы в литературе и культуре Польши и России. – М.: Индрин, 2004. – С. 190-204.
6. Широкопад А.Б. Давний спор славян. Россия. Польша. Литва [Електронний ресурс]

/ А.Б. Широкопад. Режим доступу: http://www.xliby.ru/istorija/davnii_spor_slavjan_rossija_polsha_litva_s_illyustracijami/p4.php

7. Bourgeois E. Manuel historique de politique étrangère [Text] / E. Bourgeois. – Paris: E. Belin, 1941. – V.2. – 806 p.
8. Driault E. Napoléon et l'Europe. [Text] / E. Driault – P. 1910; 1912. – V.1-2. – 985 p.
9. Lanfrey P. Histoire de Napoléon I-er. / P. Lanfrey – Charleston: Nabu Press, 2010; –V.2-5.- 2132 p.
10. Nieuwazny A. My z Napoleonem [Text] / A. Nieuwazny. – Wrocław: Wyd. Dolnośląskie, 1999, - 305 s.
11. Paszkowski F. Dzieje Tadeusza Kościuszki, pierwszego naczelnika polaków [Text] / F. Paszkowski – Kraków, Drukarnia uniwersytetu Jagiellońskiego, 1872. – 357 s.
12. Zahorski. A Spor o Napoleona we Francji I w Polsce [Text] / A. Zahorski. – Warszawa : Państwowe Wydawn. Naukowe, 1974. – 338 s.

Аннотация

Исследуются дипломатические действия французского правительства в герцогстве Варшавском и Великом княжестве Литовском, направленные на обеспечение приверженности со стороны местного населения к наполеоновским идеям.

Ключевые слова: дипломатические действия, герцогство Варшавское и Великое княжество Литовское, Наполеон.

Annotation

The diplomatic actions of the French government in the Duchy of Warsaw and the Grand Duchy of Lithuania to ensure local population's loyalty to the Napoleonic ideas are studied.

Keywords: diplomatic actions, the Duchy of Warsaw, the Grand Duchy of Lithuania, Napoleon

**Дмитро Крисенко
(Київ)**

СУПЕРНИЦТВО США ТА СРСР У АФГАНІСТАНІ (1979–1989) (СТОРИНКИ ІСТОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ЗАВЕРШАЛЬНОГО ЕТАПУ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»)

У статті висвітлюється політика США щодо Афганістану в контексті геополітичного протистояння із СРСР 1980-х років.

Ключові слова: «холодна війна», США, СРСР, Афганістан, Середній Схід, опозиція, моджахеди, протистояння.